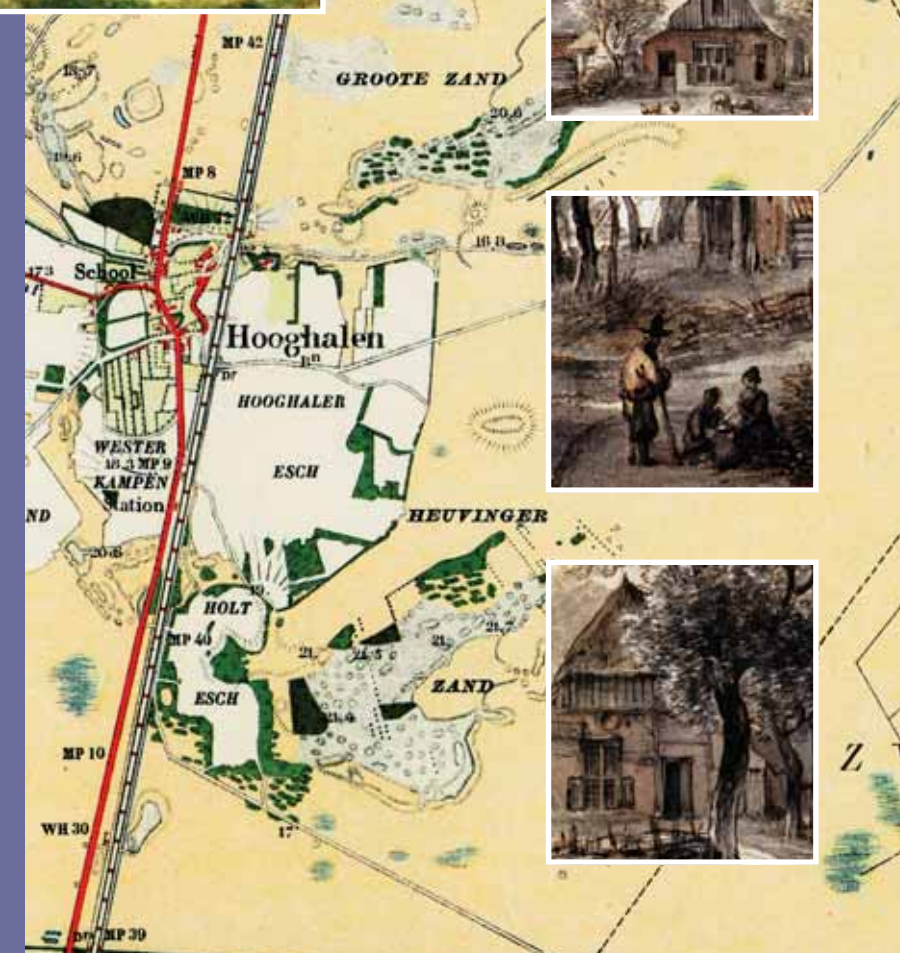
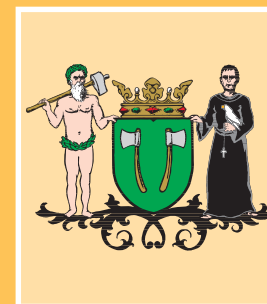

Jaargang 21 - nummer 2 - mei 2009

T i j d s c h r i f t

Historische Vereniging Gemeente Beilen

De Turk

Hooghalen. Een wandeling in de kom, deel 3

Hermann Friedrich Wilhelm Voss, alias Willem Vos, deel 1

Beileroord in de crisisjaren 1930-1940

Een onbekende man uit de Beilerstroom

Ida Soetinah Radep en Gerrit van 't Veen

Kunstschilders in Midden-Drenthe (10)

Een foto van bovenstaand schilderij van Alphonse Stengelin ontving Beate Plenter onlangs van een kleinkind van Alphonse Stengelin, Dominique Stengelin uit Canada. De Franse titel van het doek luidt: 'Sortie des moutons sur la neige.' Vermoedelijk verlaten de schapen, lopend door het Middendorp, het dorp Hooghalen op weg naar de hei. Op het schilderij staan vanaf links de boerderijen van Albert Niemeijer, Gerrit Wiggerink en Lukas Zwijs afgebeeld.

Alphonse Stengelin (1852-1938) kwam in 1879 voor de eerste keer naar Hooghalen. Tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 kwam hij elke zomer naar Hooghalen, waar hij een eigen atelier had in een schuur tegenover het logement van Kuiper, waar hij verbleef.

Alphonse Stengelin

Literatuur

R. Sanders, Schilders in Drenthe, Zuidwolde 2001, p. 214-215.

Foto's omslag voorzijde: Het Middendorp in Hooghalen (onbekende schilder). Details uit het schilderij Gehucht met drie figuren van Jan van Ravenswaay. Zo zag Hermann Friedrich Wilhelm Voss Drenthe, toen hij in 1816 op weg was naar Beilen. De kaart van omstreeks 1900 laat het dorp Hooghalen omstreeks 1900 zien.

Bekijk ook: www.historischevereniginggemeentebeilen.nl

- prijs € 4,50

De aanleg van de Dodenspoorlijn

Geheel boven: Een aquarel van een gezicht op bouwwerkzaamheden aan een deel van de spoorlijn en een -brug van de Birmaspoorweg. Op de voorgrond, tussen hoge bomen, staan drie militairen.

Een spoorwegingenieur met de rang van officier houdt een discussie met een onderofficier van de transportsectie. Links van hen een militair met geweer.

Boven: Een aquarel van een gezicht op een paar lage bamboebarakken met een hekwerk ervoor. Rond het kamp tropische vegetatie. Op de achtergrond een laagstaande zon.

De kampen aan de spoorlijn waren voorzien van eenvoudige bamboehekken die de kampgrens aangaven.

Vluchtelingen kwamen meestal om in het oerwoud of werden door de omgekochte plaatselijke bevolking aan de Japanners uitgeleverd.

De beide aquarellen zijn gemaakt door 'Engelse Tom'.

Foto's omslag achterzijde

Twee foto's van Kanchanaburi War Cemetery in Thailand, waar Gerrit van 't Veen ligt begraven in vak 7, rij E, nummer 63.

Bekijk ook: www.historischevereniginggemeentebeilen.nl

- prijs € 4,50

Oproep

Wie kent deze personen?

Een foto van de commissie die zich bezighield met de verharding van de weg van Spier naar Wijster. Wie kent de personen op deze foto? Wie kan meer vertellen over de verharding van de genoemde weg? Gaarne contact opnemen met: H.J. Vos, 0593-523028 of hjvos@hetnet.nl

Inhoud

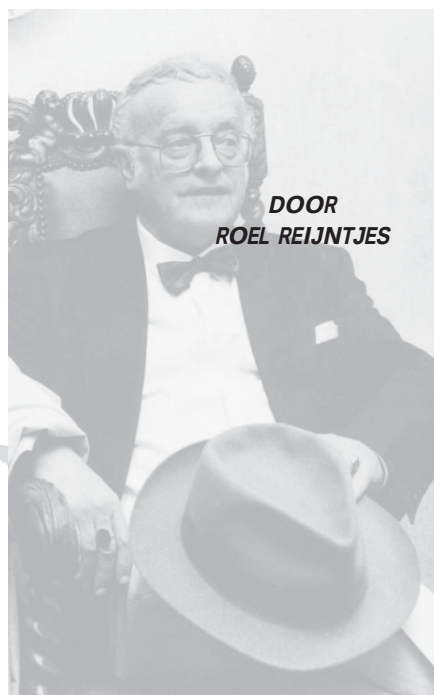
Kunstschilders in Midden-Drenthe (10) - <i>Redactie</i>	II
Oproep: Wegcommissie Spier-Wijster - <i>H.J. Vos</i>	1
Agenda - Bestuur	1
De Turk - <i>Roel Reijntjes</i>	2
Hooghalen. Een wandeling in de kom. deel 3 - <i>Beate Plenter</i>	4
Hermann Friedrich Wilhelm Voss, alias Willem Vos, deel 1 - <i>W. Brinkman/G.J. Dijkstra</i>	11
Beileroord in de crisisjaren 1930-1940 - <i>G.H. Kamphuis</i>	23
Een onbekende man uit de Beilerstroom - Wijnand van der Sanden	28
Ida Soetinah Radep en Gerrit van 't Veen - <i>G.J. Dijkstra</i>	29
Birmaspoorlijn - <i>G.J. Dijkstra</i>	III

Oproep

Het streektaolblad *Maandewark/ Oeze Volk* bestiet al meer as vieftig jaor en verschieft um de twee maond. In dit tiedschrift wordt andacht besteed an de geschiedenis van oeze previncie, an Drentse literatuur, gedichten, verhaolen, activiteiten en gebeurtenissen in oes gewest. Het blad is Drentstaolig. *Maandewark/Oeze Volk* hef nou umdebij 2000 leeders. Wij vindt dat dit aantal oetbreid worden mot. Wij vraagt je daorum oj belangstelling hebt veur een abonnement op het blad Maandewark / OezeVolk. Het abonnement kost €12,50 in 't jaor en krieg ie het blad zes maol.

Veur meer informaotie over een abonnement op *Maandewark / Oeze Volk* kuj altied contact opnemen met het Huus van de Taol, Postbus 163, 9410 AD Bellen. Telefoon: 0593 371010 of: Info@huusvandetaol.nl

De Turk

Zo inienen, in de meitied en 't zommer, is der een invaosie van vrömd volk kommen in oes vertrouwde dörp. Het zint luu, die oet laanden wiedvot komt... Algerijnen, Fraansen en Turken. Zie doet grondwark, dat een grote boetenlaandse maatschappij anneumen hef. Aalgedurig zint zie an 't wruuten en an 't lassen in de Drentse eerde.. buizen legt zie in een lange pier deel in de grond, um het gas oet Slochtern hen de aander kaant van de grup te brengen. Zie holt toe in tentwagens en in caravans en zint hiel hemmel... veul schoner as wij oes dacht harren. En terughollend zint zie ok. Zie legt 't er niet op an um kundig met oes te wodden. En allerdeegs is dat ok niet meugelijk, want zie proot allent Fraans en Arabisch en Turks. En dan is men, as men 'n kander niet verstiet gauw oetpraot, maor het dörp is klein en der is niet voldoende akkommedaasie - en zo komp dan

op een aovend een kleine broene man bij oes an de baander. Hij is netties... een zwatte snor... en een grote koffer.

Offe een poozien bij oes in de kost kan... Daor waarre wàs... daor harren zie hum bedreugen. Zie harren hum tóch zwienevleis geven.. en dat mugge van zien geleuf niet eten... want zwienevleis was jao onrein... dat har de Profeet, dat har Mohammed jao zegd... in de Koran. En dan zeg mien hoesholster... "t mot maor angaon.." en zeg: "hier gien 'knor-knor' - hier alles 'boeh... boeh'" en het onreine zwien blef in de schuur! Heur nichte Alie hef der ok ien.. een Turk... veur zes rnaond. En het toeval wil dat oeze kostganger net zo hèt... Hie hèt ok van Ali. Hie zeg - de Turk, dat oeze kost goed is... maar seins giet e zölm reur. Schaopevleis, daor isse slim drok op en hij kik begerig naor oeze sikke. Hie hef toch wal een aander smake. Siepels, knoflook, tomaten en kruuden. Geern soepgruunte oet oeze hof en mangs struunte in 't veld en zöcht naar wilde kruuderij, under Allah's hemel. Hie is bedaord, netties en niet tiepelzinnig. In Turkije heffe een vrouw en een hiele toggel kinder. In zien hoes woont net as vrooger bij oes in Drenthe met een hiele koppel van zien volk -grootolders, olders, oompies, neven en wat niet al. En elke maond, dan stuurte geld hen hoes en hie is de grote kostwinner van de familie. Hie, die hoes en heerd verlaoten hef um in Drentse grond te wruuten. Wij ziet wat bleke foto's van een groot Anatolisch lemen hoes - met op de

◀ Ook Brabanders werkten mee aan de aanleg van de gasbuizen. Bij de familie Hunze was deze Brabander in de kost. (Foto: familie Hunze)

▲ *Schaapskudde te Spier*

achtergrond wat knooiende vrouwluu in 't zwart... met rimpelde gezichten.

En Ali zien vao is 't zölfde wat mien grootvao ok was, scheper... en hie hef wal twintig bunder stienige grond... grond vól met vlinten en een enkele olieboom daarop. Zie zint as plaaties oet oeze aole biebel... die foto's - 'de Heer is mien Scheper... ik zal niks tekötkommen... Hie döt mij deelligen bij de dobben van de rust'. En Ali holdt bij oes toe... zwiegzaam... en hie speelt in de rneelkamer zachies op zien muziekinstrument..., een klaogende fluite met maor een paar

gatties... Hie speelt een Anatolisch wiessien... ientonig... daanzend... een melodiegien van longern... naor Turkije... over de Bosporus... waar in zien lemen hoes - met het stienen fundament van vlinten zien vrouw en kinder toeholdt... en waar zien volk en aolden woont... En waar héúr gedachten en denken in de richting zult gaon van het koele noordwesten van Europa... naor Ben Ali in Holland, die bij zuk volk toeholt... met zo'n witte hoed en zo'n hoge gestalte... en die, Allah' weze heur genaodig... zwienevleis eet - jao, dáórin ongeleuvig zint en minder as een hond. En het denken giet wereldumspannend en draadloos van oet de zielen hen en weer dèn... Van Drenthe naor Turkije... twee verschillende laanden, maor beide met scheper, schaopen, olde eerde en mystiek...

▼ *Anatolische scheper met schaopen*

Hooghalen

DOOR
BEATE PLENTER

Een wandeling in de kom-3

Rond 1900 stonden er in Hooghalen maar weinig huizen. Beate Plenter vertelt in drie afleveringen over het dorp Hooghalen van ruim 100 jaar geleden.

Middendorp

Rond 1890 was Hooghalen een klein dorp. Het Middendorp telde hoogstens zeven boerderijen. Gaandeweg werden er woonhuizen bijgebouwd. Het Middendorp was het oude deel van Hooghalen, dat zwaar had te lijden van de gevechten bij de bevrijding op 12 april 1945. Het slingerweggetje is er nog. Waar nu het monument staat van de gesneuvelde Canadezen, stond de dubbele woning van de broers Hidding, een architect en een aannemer. De woning is gebouwd rond 1910 en later afgebroken. Er tegenover in een woning uit de jaren vijftig woonde schrijver Johan Hidding (onder andere: *Heuvings Haardstee*). Naast het huis van de Hiddings, over het spoor, in de kromming van de weg was het tipgat. Dat was een verdiepte spoorloot, waar de Halers hun vuil storten.

Naast de broers Hidding woonde meester Hartog in een huis dat in de jaren twintig was gebouwd. Zijn huis werd op 30 september 1944 bij een represaille-actie van de Duitse bezetter in brand gestoken. Dit gebeurde, omdat de Duitsers de Hooghaler bevolking wilden aanpakken in verband met het onderduiken van spoorwegpersoneel en mensen die weigerden voor de Duitsers te werken. Ook de huizen van spoorwegman Weurding en Oosterhof aan de Beilerstraat en Ellens (nu Nijland) aan de Asserweg gingen in vlammen op. Het huis van meester Visser op de weg naar Hijken werd ook in brand gestoken.¹ Naast de woning van Hartog stond het huis van Willem Weima, die venter was bij Fledderus. Daar tegenover stond de oude boerderij van Albert Niemeijer. Daar weer achter stond een kleine boerderij van Dik, de jachttopziener.

Aan de andere kant stond de oude boerderij van Zwiers. Daarnaast stonden de heel oude huizen van Gerrit Wiggering en de familie Hagens.

Na de bocht links stond de boerderij van Beugel, die een prototype was van een Saksische boerderij met oude, witgeschilderde vakruiten. Deze huizen brandden allemaal af op 12 april 1945.

Over het spoor, rechts op een hoogte, stond nog een oude boerderij die ook op 12 april 1945 afbrandde. Daar woonde de familie Boer.

Het huis met het rode dak achter de spoorlijn is blijven bestaan. Daar woonde Abbing met vrouw en kinderen. Langs dit huis liep de aftakking van de spoorlijn naar het kamp Westerbork (verderop langs de

◀ De dubbele woning van de broers Hidding in het Middendorp

▲ Albert (links) en Johannes Hidding, de grootvader van de schrijver Johannes Hidding (foto rechts)

Spoorwegstaking

Op de 30ste septemberdag in 1944 zat de angst er goed in bij de Halers. De bezetters gingen dus ook tekeer in dit dorp en ogenschijnlijk werden er willekeurige maatregelen genomen. De spoorwegstakers betaalden als onderduikers een prijs, maar ook de onderwijzers die weigerden om te werken aan de verdedigingswerken voor de Organisation Todt moesten onderduiken. De andere mensen die hadden geweigerd om te werken voor de Organisation Todt, meldten zich de volgende dag en moesten arbeid verrichten in Smilde. Drie mannen die nog net geen 45 jaar waren, bleven met angst in het hart na die ene dag thuis. Was je ouder dan 45 jaar, dan werd je niet opgeroepen. De jonge mannen die kwetsbaar waren, omdat ze opgepakt konden worden voor arbeid in Duitsland en daar bang voor waren, groeven tankgrachten in Smilde en sleepden met boomstammen om verdedigingswerken te bouwen, onder andere bij de Drentse Hoofdvaart en het Oranjekanaal, een overigens zinloze arbeid naar later bleek. Er waren ook jonge mannen die onderdoken. Ook dat gaf risico's, want als je werd gepakt, volgden er onaangename maatregelen.

► Meester Bort Hartog en zijn familie voor hun woning aan het Middendorp

oude ijsbaan en nu dicht begroeid) en door het nu bestaande vakantieoord Hof van Halen. Duizenden mensen werden over deze spoorlijn vanaf november 1942 tot september 1944 naar concentratiekampen weggevoerd.

Een paar afgebrande boerderijen werden rond 1950 weer opgebouwd dankzij de zogenaamde Marshallhulp van de Amerikanen.

Hooghalen vanaf het station tot de kom

Het stationnetje (1879) was oud. Eerst was er alleen een halte. De stationswachter die er rond 1910 woonde, heette Mijnheer (later Peters); de treinen stopten er tot 1938 dagelijks.

Tegenover het station stonden huizen. Die zijn afgebroken. Het station, waar ook de stationswachter woonde, is treurig genoeg afgebroken, terwijl het

▲ *Het station van Hooghalen.*

toch een historische plek was van waaruit velen in de oorlog werden weggevoerd. Nu staat er ongeveer op die plek een geel gebouw, eigendom van de spoorwegen. Meer naar het dorp toe stond een baanwachtershuis. Het is afgebroken voor de aanleg van de provinciale weg. Paasman woonde daar.

▼ *De ingang van het dorp met rechts de boerderij, waar achtereenvolgens aannemer Koerts en later Sjoerd van der Velde hebben gewoond.*

Hier tegenover stond een huis, dat in de jaren twintig was gebouwd en waarin Wuestenenk, de godsdienstleraar van de hervormde kerk, woonde. Later kocht Epping dit huis. Vervolgens kwamen de woningen van Jansen, de wagenmaker, Boonstra (afgebroken) en de woning van slager Koeling. Daarnaast was het huis van spoorwegman Weurding (in brand gestoken op 30 september 1944 en weer opgebouwd). Er tegenover, waar de weg zich splitst, stond het huis van spoorwegman Oosterhof dat ook in september 1944 in brand werd gestoken. Meer naar het dorp toe, rechts, staat een huis dat omstreeks 1920 werd gebouwd. Hier woonden achtereenvolgens aannemer Koerts en later Sjoerd van der Velde met zijn schildersbedrijf. De bedrijven verderop naar het dorp toe zijn - jammer genoeg - later op die plekken gebouwd, maar waar anders?

Margreet en Aaltje Mijnheer

De dochters van Mijnheer, de stationschef, Margreet en Aaltje zongen graag. Zij zaten dan op het trappetje dat naar hun hooggelegen keukens leidde en zongen zo mooi dat voorbijgangers bleven staan om te luisteren. De kinderen, geboren in het begin van de eeuw, zaten op de lagere school in Hooghalen. Daar leerden ze de liedjes. Ook later werden veel liedjes aangeleerd door de school. Natuurlijk in mijn tijd het 'Wilhelmus' en 'Wij zijn jong, de aard ligt open' en we zongen over het groene dal, de paden op en de lanen in en moeder die zit te drien (rijgen). En meester Hof leerde de kinderen: 't Is vandaag de witte wereld', een poëtisch liedje over een besneeuwde wereld dat mijn broertje Henk altijd zong. In Hooghalen werd altijd gezongen en sommigen hadden een goede stem. Kinderen kenden vele volksliedjes en sommigen gingen in een koor zingen.

Margreet Mijnheer emigreerde in de crisistijd (werkloosheid) met haar man naar Amerika. Zij was wel aanwezig op de schoolreünie van 1985. Aaltje Mijnheer is 101 jaar geworden.

Asserweg/Beilerweg/Zwiggelterweg

Aan de Asserweg werden meer boerderijen gebouwd, maar die waren van de twintiger en dertiger jaren.

De boerderij van Jans Talens aan de weg naar Assen, rechts naast het voormalige Arbeidsdienstkamp, (later sportschool en asielzoekerscentrum), is uit de twintiger jaren.

In het bosje naast deze boerderij verzamelde zich op 12 april 1945 een sterke Duitse troepenmacht die

▲ De broers Aaldert en Hendrikus Zwaneveld zijn aan het ontginnen. Op de achtergrond is hun boerderij zichtbaar.

hevig tegenstand bood aan de geallieerde troepen, die vanuit het zuiden oprukten.

Aan de overkant, naast het zandpad, stond aan de linkerkant het huis van Ellens, één van de vijf huizen die in september 1944 in brand was gestoken. Nu woont daar Bertus Nijland de webmaster van de site hooghalen.com.

De boerderij daarnaast is uit het begin van de dertiger jaren en wordt bewoond door de familie Timmerman.

Op de hoek aan het pad naar het spoor toe staat de boerderij van De Vries en over het spoor, de roodstenen huizen van Wiggering, Kuik, Odding en Smit en diep in het veld aan het weggetje naar het Paradijs (vroeger Zwanevelts plas) stond het huis van Zwaneveld.

Verder, het rijtje naar rechts, de woonhuizen van Danker, Wekema, Tolner, Hegen, Homan, Bolding en aan de andere kant Pries, Tolner en De Jong. Men noemde deze streek wel eens 'Nei Donderen', omdat nogal wat bewoners uit dit Noord-Drentse dorp kwamen. Opmerkelijk is, dat voor hun huizen de rode baksteen werd gebruikt die meer in Noord- dan in Midden-Drenthe voorkwam.

In het tolhuis De Oude Tol bij de beroemde bocht van de TT aan het eind van de oude weg woonde

◀ De ingang van de sportschool, het voormalig Arbeidsdienstkamp

Bakker. Dat huis is wel meer dan honderd jaar oud. Tolhuizen herken je aan het vaak ronde zijraam waardoor de tolgaarder kon zien of er een koets of boerenwagen aankwam. Zelfs iemand met een hondenkar moest tol betalen.

▲ *Jaap Bakker en zijn moeder gearmd met de koetsiers van een postkoets voor het tolhuis op de grens van de gemeenten Beilen en Assen.*

Geelbroek

Van de huizen achter het spoor (hier woonden onder andere de familie Stoffers met de kinderen Annie en Jelle, die bij ons op school zaten) en van die op Geelbroek ken ik de geschiedenis niet. Hier woonden ook de families Schreur en Smit.

Een beschrijving uit 1890 van mr. Oldenhuis Gratama die zich beijverde voor de aanleg van de spoorlijn Zwolle-Groningen: *'Vanuit de trein ziet ge de vruchtbare landen van de Beilerstroom, dan de bouwlanden van de Beiler es en het Noordveen, en overschrijd je het begin van het machtige Oranjekanaal'. En verder schrijft hij: 'Ten noorden van Halen bereikt gij de eeuwenoude groenlanden van Geelbroek'.*

Beilerweg.

Ga je het dorp uit in de richting van Beilen dan kwam na het bosje (nu Eikenhorst) de boerderij van Nijland met altijd paarden in het weiland. Verderop stond de boerderij van Ot Meiering.

Ik herinner me ook de naam Bonnen en Blaauw. Tegenover hen heeft nog een wachthuis gestaan, waar ooit spoorman Bremer woonde. Hij was de grootvader van de Hovings. Later woonde hier de familie Wilmans. Het huis is later afgebroken in verband met de aanleg voor de autoweg (A28). Er stond ook een rood stenen huis uit de dertiger jaren, waar de familie Vos woonde. Ook dit woonhuis is afgebro-

ken ten behoeve van de autoweg.

Verder lag rechts aan de weg naar Beilen in het veld een oude boerderij, die nog op het schildersdoek is vastgelegd door Alphonse Stengelin. Ook deze boerderij werd afgebroken voor de A28. Hier woonden achtereenvolgens de families Ebbinge en later Haayer.

Anne de Vries woonde in het huis met het rieten dak, 'Klein Dennenrode'; daarnaast stond de boerderij van Sybenga, een Groninger familie en dan Oortwijn en Steenge. Tegenover deze huizen stond een klein huis van Ypma. Deze woning is inmiddels verbouwd. Hier splitst de weg zich.

Dan kwam het huis van de familie Boer en de lange varkensfokkerij van Vredeveld. Daarnaast was een zandpad, dat liep naar het huis van Brinks (afgebroken voor de A28).

Voor de brug over het Oranjekanaal (Halerbrug) staat de boerderij van Martens. Aan de andere kant van de weg staat een burgerhuis en over de spoorlijn nog een boerderij.

Vanaf Hooghalen tot aan de Halerbrug stonden in 1890 nauwelijks huizen, alleen de boerderij van Ebbinge. Hoe eenzaam woonden sommige mensen meer dan een eeuw geleden. Er moet een zee van ruimte zijn geweest in die jaren. Er waren veel minder bossen en in Drenthe had men een weidsere blik dan nu.

▲ *Het 'verdwenen' huisje geschilderd door Alphonse Stengelin*

Het 'verdwenen' huisje

Gerrit Krol, de bekende schrijver, schrijft in het boek *Het Land der Letteren* (Meulenhof 1982): 'Het huisje is verdwenen. Er ligt een vierbaansweg (A28) en als ik over de vluchtstrook rijd, zo heb ik uitgerekend, rijd ik over de plaats waar ik ooit geslapen heb. Vier boompjes langs een gladde sloot geven de begrenzing aan van het voormalige erf. Het was best een lief huisje. Op een lezing met dia's over de schilder Alphonse (hij schrijft August) Stengelin die voor de Eerste Wereldoorlog 's zomers veel in Hooghalen verkeerde, zag ik het boerderijtje, ingelijst in al zijn nederige boerigheid nog eens terug. 'Daar woonde de oude Ebbinge,' aldus de inleider (H. Plenter), en voordat het wijken moest voor de snelweg, heeft er nog een tijdje een dame gewoond met een zitkuil'. Die dame was mijn zus en die zitkuil, daar heb ik ettelijke avonden in gezeten . . .' En verder: 'Het weggetje (naar de boerderij) loopt nu dood op een rood-wit hek, om honderd meter daarna, bij een ander rood-wit hek verder te gaan. Daartussen spoedt zich het hedendaagse verkeer in al zijn voorspoed, mijzelf incluis.' Hij eindigt met de overpeinzing van de dichter Kopland: 'Onze dromen zullen wijken voor de feiten, nooit andersom, nooit andersom.'

► *De modelboerderij Dennenhoeve van Gerrit Sybenga*

Beilerweg, omstreeks 1925

'Klein Dennenrode', het huis met het rieten dak van schrijver Anne de Vries werd begin jaren twintig gebouwd door de rijke fabrikant Van Dusseldorp uit Rotterdam, evenals de Dennenhoeve, de grote boerderij ernaast. Deze was bedoeld als boswachterswoning. Gebouwd door aannemer Hidding en getekend door architect Arend Hidding uit Hooghalen. Die boerderij brandde in 1943 af, maar werd helaas niet zo mooi weer opgebouwd.²

In het huis met 'het rieten dak' kwam in 1940 Anne de Vries wonen. Hij plaatste een windwijzer op het dak, voorstellende Bartje met zijn spullen, geknoopt in een rode zakdoek (*Bartje zoekt het geluk*). Er liep een pad vanaf dit huis over de spoorlijn, omzoomd door rododendronstruiken, naar het landhuis Dennenrode aan de Zwiggelterweg. Dat was ge-

◀ *Het 'Rododendronlaantje' tussen Dennenrode en Klein Dennenrode/Dennenhoeve.*

bouwd voor Van Dusseldorp (1922). Dit pad was vroeger de toegangsweg. De stijl van het huis is de zogenaamde Amsterdamse school. De architect was Michiel Brinkman uit Rotterdam. Nu is er galerie Wildevuur gevestigd. In de Tweede Wereldoorlog woonde daar de familie Gerard en er verbleven onderduikers, onder wie meester Hartog. De familie Hiemstra kocht na 1945 het landgoed en veranderde de naam in Hiemstrastaete. De familie bestond uit een broer (Bienze) en drie zusters die al op leeftijd waren toen ze er kwamen wonen.

Zwiggelterweg

Aan de Beilerweg, direct na de oude spoorwegovergang (tegenover het huis van Nijland, dat later is verplaatst), staat links een kleine villa, waar in de oorlogsjaren 1940-1945 botermaker Abbingh

woonde en later een tante van de burgemeester van Beilen, mevrouw Wytema.

Aan de overkant stond een huis, dat in de jaren vijftig werd gebouwd voor de familie Stadman. Hier stonden vroeger ook vakantiehuisjes uit de twintiger jaren van Groninger families. Die huisjes droegen namen als Benco, Majanek en Kajama. Het laatste vakantiehuis was van de kunstschilder Jannes de Vries (lid van schildersgenootschap de Ploeg), die ook in Hooghalen schilderde.

Het prachtige huis Dennenrode (nu Galerie Wildevuur) is nu toegankelijk vanaf de Zwiggelterweg. Het is architectonisch een monument van betekenis en is in het bezit van Natuurmonumenten. Op de weg naar Zwiggelte stond halverwege het Oranjekanaal in het veld de oude boerderij van de familie Smelt. Tot aan Zwiggelte was er rond 1900 nauwelijks bebouwing. Ook aan het Oranjekanaal en richting Halerbrug zijn veel huizen van na 1900 en ontstond de lintbebouwing.

Het huisje Majanek was in bezit van de Groningse familie Van Weerden Poelman. Marjan heette de dochter, Jan de vader en Nek (Nellie) de moeder. Met de bevrijding van Groningen keek de vrouw, toen het na het schieten stil werd door de voordeur naar buiten. Zij werd doodgeschoten. Soldaten schieten op alles wat beweegt.

Noten

- 1 De terreuractie van de Duitse bezetter is uitvoerig beschreven in: G.J. Dijkstra e.a., Gemeente Beilen 1940-1945, deel 3, Beilen 2001, pp. 311-315.
- 2 Deze brand is uitvoerig beschreven in: G.J. Dijkstra e.a., Gemeente Beilen 1940-1945, deel 3, Beilen 2001, pp. 137-141.

Foto's

De foto's die bij dit artikel zijn gebruikt, komen uit het archief van de Historische Vereniging Gemeente Beilen.

◀ *Het vakantiehuisje Benco*

DOOR
W. BRINKMAN EN G.J. DIJKSTRA

Hermann Friedrich Wilhelm Voss

alias Willem Vos - deel 1

Veel mensen zijn geïnteresseerd in hun voorouders. Waar hebben ze gewoond, wat hebben ze gedaan enz.? Vaak is het interessant te weten onder welke omstandigheden die voorouders hebben geleefd. Van grootvader/-moeder en overgrootvader/-moeder is nog wel eens wat bekend - er zijn wel foto's en enkele verhalen. Maar dan wordt het moeilijker.

In het onderstaande artikel wordt een familieverhaal opgezet van het geslacht Hermann Friedrich Wilhelm Voss. Omdat Hermann uit het Graafschap Tecklenburg afkomstig is, hebben wij eerst naar de leefomstandigheden, zowel sociaal als economisch, aldaar gekeken. Vervolgens proberen wij reliëf te geven aan het geslacht Voss. In dit tijdschrift treft u deel 1 hiervan aan.

Hermann Friedrich Wilhelm Voss

In de periode 1816-1818 vestigde Hermann Friedrich Wilhelm Voss zich in Beilen. Hij was op 4 januari 1797 in Tecklenburg geboren, waar hij enkele dagen later, op 12 januari 1797 in de Evangelische Stadtkirche St. Georg door Pfarrer Bernhard Esschenbrügge was gedoopt.

Tecklenburg

Hermann Friedrich Wilhelm Voss groeide op in

Tecklenburg, een klein stadje gelegen op een 'berg' in het Teutoburgerwoud. Door de strategische ligging was er in de Middeleeuwen op 'deze berg' een burcht gebouwd.

In het centrum van het stadje, aan de Markt en in de Grund, woonden de dorpsnotabelen, de predikant, een ambtenaar en enkele kooplieden en grootgrondbezitters.

Aan de noordzijde van de berg liep de doorgaande weg van Brochterbeck/Ibbenbüren naar Lengerich.

Een kopergravure van het slot van Tecklenburg met stad omstreeks 1700. Goed zichtbaar is de zogenaamde 'Schlossweg' in het midden. Veel van de woonhuizen, onder het slot gelegen, bepalen nog steeds het stadsbeeld van Tecklenburg.

Langs deze weg stonden de eenvoudige vakwerkwoningen van de ambachtslieden en de dagloners. Zij hadden aan de noordzijde van de weg, op de helling van de heuvel hun akkers liggen, waarop zij producten verbouwden om in hun levensonderhoud te voorzien. Bovendien gebruikten zij deze akkers voor het verbouwen van vlas voor de productie van linnen.

Na de Westfaalse Vrede (1648) heerste in Tecklenburg, zoals in het gehele Duitse Rijk, grote armoede. Om voor meer inkomen te zorgen, liet graaf Maurits in 1660 een Linnenlegge bouwen. Hier moesten de plaatselijke wevers hun linnendoek uitleggen, waarna de kwaliteit en de kwantiteit door de zogenaamde 'Leggemeister' werden vastgesteld. Alle inwoners van het graafschap Tecklenburg moesten hier hun producten laten keuren, waarna deze pas mocht

▲ Tecklenburg in de lente. *Otto Modersohn, Voorjaar 1892, Olieverf op doek (70x122). Gezicht op de binnenstad tussen de protestantse kerk en de slotberg. Op de voorgrond de akkers met vlas. In één van de woningen die rechts staan afgebeeld, heeft de familie Voss gewoond.*

◀▼ Löwendlinnen aan de waslijn in Tecklenburg. *Uit: Jahnke, Tecklenburg, p. 37.*

▶▼ Löwendlinnen en weefstoel. *Uit: Jahnke, Tecklenburg, p. 36.*

ten worden verkocht.

Op het einde van de 17de eeuw bereikte de linnennijverheid in Tecklenburg haar hoogtepunt. Het zogenaamde 'Löwendlinnen' is een tamelijk grof henneplinnen dat voor zeilen, werkkleding, zakken en ook voor dekkleden werd gebruikt.¹ Het grootste deel van dit linnen werd via Bremen naar Engeland, Noord-Amerika en ook naar de Nederlanden geëxporteerd.

Ook in de 18de eeuw blijft de productie van 'Löwendlinnen' stijgen door voortdurend strengere kwaliteitseisen aan het linnen te stellen. Dat verbeterde de al bestaande 'goede' naam van het doek alleen maar. Behalve de kwaliteit was ook de lage prijs van het doek sterk bepalend voor de enorme vraag naar 'Löwendlinnen'.

De gehele productie van 'Löwendlinnen' was in de meeste gevallen in handen van één familie. Het verbouwen van vlas (of: hennep), het oogsten, het bewerken, het spinnen en het weven gebeurde binnen één huishouding. Een bijzonderheid was nog, dat het garen reeds voor het weven sterk werd gebleekt, waardoor het weefsel zijn karakteristieke lichte kleur kreeg. In Tecklenburg zou in de 18de eeuw in iedere huishouding een weefgestoelte hebben gestaan. Ook bij landbouwers en pachters voorzag de textielproductie voor een belangrijk deel in het inkomen. In de Franse Tijd, na de invoering van het Continentale Stelsel, stortte de productie in. De Fransen verboden de handel met Engeland, waardoor het belangrijkste afzetgebied verloren ging.

Na de Franse overheersing (1795-1814) wist men de productie niet meer te herstellen. Er waren na 1814 nog vier zelfstandige wevers in Tecklenburg werkzaam en er stonden nog ongeveer twintig weefgetou-

wen, maar de linnenproductie bleef achteruitgaan. Dit kwam mede door de opkomst van de katoenindustrie in Engeland. Hierdoor daalde de vraag naar 'Löwendlinnen' drastisch. Katoen was een veel goedkoper product dan het linnen. Het 'Löwendlinnen' werd overigens nog wel gebruikt voor paklinnen en zeildoeken.

Voor de Westfaalse landbouwers in de Graafschappen Tecklenburg en Lingen viel een belangrijke neveninkomst weg. In een al niet florissante economie kwam dat dubbel hard aan.

In 1845 werd de Tecklenburger Legge gesloten.²

Bevolkingsgroei

In de Grafschaft Tecklenburg en het iets meer westelijk gelegen Grafschaft Lingen was de bevolking tussen de 17de en 19de eeuw sterk toegenomen. Een

▲ Woning van een wever met aangebouwde weefkamer (voor meer licht en ruimte) aan de Brauerstrasse. Op de voorgrond de waterput die door bewoners van de Ibbenbürerstrasse en de Brauerstrasse werd gebruikt.

◀ De 'Legge' boven de Schlosstrasse. Deze was tot in de 18de eeuw in gebruik.

► De verplaatste 'Legge' die in 1845 werd gesloten.

◄ Gereconstrueerde boerderij van de familie Brenninkmeijer (C&A) in de omgeving van Mettingen, ongeveer 15 kilometer ten noordwesten van Tecklenburg

(leem en veen) te vergroten en de weigering van de bezittende klasse om ongecultiveerde gronden te verdelen en/of in cultuur te brengen. De bezitloze klasse moest elders werk gaan zoeken.

Kindersterfte

De leefomstandigheden voor de kinderen tot tien jaar was bijzonder zwaar. Van het aantal van 432 overlijdens in de periode 1762-1781 is van 336 de leeftijd bekend.³ Het aantal overlijdens tot tien jaar bedroeg in genoemde periode 174 (52%). In het eerste levensjaar was dat 17% en tot de leeftijd van vier jaar 33%. Had men als jeugdige de leeftijd van tien jaar bereikt, dan was de kans om oud te worden groot.

Ook in Drenthe zou de kindersterfte hoog zijn geweest. In de *Tegenwoordige Staat van het Landschap Drenthe* uit 1792 wordt het advies gegeven om de kindersterfte binnen het eerste levensjaar nauwkeurig te omschrijven: *'De reden is deze, omdat het eerste jaar des levens van een mensch het hagchelijkste*

Pruisische regeringsbeambte vermeldde, dat deze graafschappen tot de dichtstbevolkte gebieden van het Duitse Rijk behoorden. Tussen 1650 en 1800 had de bevolking zich in deze graafschappen minimaal verdubbeld. Deze bevolkingsgroei had tot een enorme toename van de onderste laag van de samenleving geleid. Dat was de bevolkingslaag die nauwelijks of geen land bezat. In de samenleving ging de bezittende klasse van boeren een minderheid vormen, terwijl de bezitloze keuters en dagloners een meerderheid vormden. In 1825 bestond 85% van de bevolking in de Kreis Tecklenburg uit bezitloze mensen.

De samenleving raakte hierdoor in de 17de en de 18de eeuw ontwricht. Dit werd ook in de hand gewerkt door onvoldoende mogelijkheden om het landbouwareaal door de slechte bodemstructuur

◄▼ De Ibbenbückerstrasse omstreeks 1900. Op de achtergrond de toren van de Evangelische Stadtkirche St. Georg. ►▼ De toren van de Evangelische Stadtkirche St. Georg in Tecklenburg. Op de voorgrond de Markt met de 400 jaar oude Linde.

is, en wel in zulk eenen graad, dat, ten naasten by, het vierde gedeelte van alle kinderen, voor hunnen twaalfmaandigen ouderdom, den tol aan de natuur betalen'. Deze uitspraak was gebaseerd op gegevens uit de stad Den Haag, waar 24% van de kinderen in het eerste levensjaar stierven. Dat lag hoger dan bijvoorbeeld in Tecklenburg (17%), maar recent onderzoek laat zien, dat de kindersterfte op het Drentse platteland toch wat genuanceerder ligt. In Koekange zou slechts 4,6% van de levend geboren kinderen in het eerste levensjaar zijn gestorven.⁴

De gemiddelde leeftijd van de inwoners van Tecklenburg in de periode 1762-1781 was 27 jaar. Wordt de gemiddelde leeftijd vanaf het tiende levensjaar berekend, dan is deze beduidend hoger, namelijk 53 jaar.

Van de 455 overlijdens in Tecklenburg in de periode 1762-1781 staat in 270 gevallen de overlijdensoorzaak vermeld. Bij volwassenen was tuberculose de belangrijkste doodsoorzaak. Dit stond vermeld bij 49 van de 152 overlijdensoorzaken. Daarnaast werd er bij 21 overlijdens 'Brustkrankheit' en benauwdheid op de borst vermeld. Ook bij 'waterziekte' (oedeem) stonden meer dan tien overlijdens vermeld, namelijk elf.

Bij kinderen was de belangrijkste doodsoorzaak 'pokken': 64 van de 118 overlijdens. Daarnaast overleden veertien kinderen aan een koortsstuip en twaalf kinderen aan tuberculose. De kinderziekte pokken had een epidemisch karakter: in 1769, 1770, 1773 en 1779 was er sprake van een pokkenepidemie.⁵

Ook Hermann (Willem) Vos(s) maakte de kindersterfte op jonge leeftijd mee. Een broertje van hem overleed op driejarige leeftijd en een halfzusje werd nog geen jaar oud. Van een andere broer en zus zijn geen gegevens gevonden. Een halfbroer van hem werd 37 jaar oud (zie verder p. 18-21).

Slechte levensomstandigheden

De hoge kindersterfte lag aan de slechte levensomstandigheden onder arbeiders en hun gezinnen in de 18de eeuw.

De huizen hadden meestal een kleine kamer waar werd gewerkt, gekookt en geslapen. De kinderen kropen veelal over de grond, die vaak smerig was. Van riolering was immers nog geen sprake en het drinkwater kwam uit een put (zie foto p. 13). De woningen waren vaak donker, vochtig en zonder goede luchtverversing. De schoorsteen trok vaak niet goed, onder de bedstee lagen de aardappelen en 's winters was er het stof van het spinnen en/of het weven en had men last van allerlei ongedierte. Kortom slechte leefomstandigheden en een goede bron om ziek te

worden.

Bij de thuiswevers moest menig kind meewerken om financieel beter rond te komen. Ook werkte de vrouw van de wever mee om de armoede te verminderen.⁶ Wevers zagen er opvallend slecht uit. Door een verkeerde werkhouding groeide hun hoofd scheef en werd de linkerschouder hoger dan de rechter. Hun ruggengraat groeide krom en veroorzaakte de waggelende weversgang. Ze hadden zonder uitzondering een hese stem vanwege het stof, slechte ogen door de gebrekkige verlichting en voortdurend hoofden/of maagpijn.

Arbeiders waren in het algemeen klein en dit had alles te maken met het eenzijdige voedsel.

Bij de keuring van lotelingen voor de militaire dienst in de 19de eeuw kwam men tot de trieste conclusie dat een kwart van de mannen kleiner was dan een meter zestig.⁷

Voedsel

In de 18de eeuw begon het gezin van een Duitse ambachtsman 's ochtends met een paar koppen koffie. Om 12.00 uur kwam er vlees of vis op tafel met brood. Om 16.00 uur werd er weer brood gegeten met zout. Omstreeks 20.00 uur werd het avondeten opgediend bestaande uit: bruinbrood en gepofte aardappelen.

Ook voor mensen die het financieel iets beter hadden, waren de maaltijden vrij eenzijdig. Men at rijstebrij, stampot van kool met worst, zuurkool met spek, en veel gezouten haring, doorgaans de kleermakerskarper genoemd.⁸

▼ De aardappeleters, Vincent van Gogh, doek 82 x 114 cm, april 1885.

◄▲ Op deze plaats op de hoek van de Ibbenbürenerstrasse en Ekenhoff woonde in de 18de eeuw de familie Voss. In 1945 wilde een onderwijzer Tecklenburg tegen de geallieerde troepen verdedigen. Deze hebben toen tanks op het sportveld tegenover het stadje geplaatst en enkele beschietingen uitgevoerd, waarbij de voormalige woning van de familie Voss is verwoest.

►▲ De woning van de familie Voss heeft er zo uitgezien, maar dan de helft kleiner en met een rieten dak. Op de begane grond leefde men, stond het kooktoestel, sliepen de ouders in een bedstee en op zolder sliepen de kinderen op strozakken.

Hermann Friedrich Wilhelm Voss

Het bestaansperspectief voor Hermann (Willem) Voss, geboren in 1797 in Tecklenburg zag er in het begin van de 19de eeuw dan ook niet geweldig uit.

Grootouders Voss

De grootvader van Hermann Voss, vermoedelijk Wilhelm Voss, had zich in het midden van de 18de eeuw in een kleine, eenvoudige woning aan de westelijke

◄▼ Tecklenburg omstreeks 1850. Bij I woonde de familie Klocken; bij II woonde de familie Voss.

►▼ De omgeving van II (woning familie Voss) op een foto van omstreeks 1900.

rand van Tecklenburg aan de zogenaamde Ibbenbürerstrasse gevestigd. Vermoedelijk kwamen zij uit een naburige stad, Lengerich of Westerkappeln of een naburige plaats: Lienen of Kattenvenne. Grootvader Voss verdiende de kost als dagloner en, als zovele dorpsgenoten, als handwerksman bij het vervaardigen van linnen. Het is niet bekend of bij de familie Voss in huis een weefgetouw heeft gestaan. Wilhelm Voss was getrouwd met Catharina (Margaretha) Wiermeijers (of: Niemeijers).

Ouders

De ouders van Hermann Friedrich Wilhelm Voss zijn bekend. Op 18 september 1793 huwde Johann Hermann Voss in de Evangelische Stadtkirche St. Georg te Tecklenburg met Anna Maria Sophia Klocken. Binnen een week na hun huwelijk wordt hun eerste kind geboren: Anna Christina.

Brigitte Jahnke, een historica die veel onderzoek heeft gedaan naar de inwoners van Tecklenburg, vertelde ons, dat Hermann Voss na zijn huwelijk bij het gezin Klocken introk. De vader van Anna Maria Klocken was hovenier in de tuinen bij de burcht van Tecklenburg.

Uit het register van gedoopte kinderen valt op te maken, dat Hermann Friedrich Wilhelm, geboren op 4 januari 1797 en gedoopt op 12 januari 1797, het tweede kind uit hun huwelijk was. Vermoedelijk zijn er tussen 1794 en 1797 nog één of twee kinderen geboren, die bij hun geboorte zijn overleden. Hierover zijn geen concrete aanwijzingen gevonden.

Op 14 juli 1799 wordt Bernhard Mauritz geboren. Hij werd een week later gedoopt. Nog geen drie jaar oud, overlijdt hij op 4 mei 1802 aan 'der Schwindsucht' (tuberculose).

▲Door de Ibbenbürerstrasse (◀▲: 1900; ▶▲: 2008) liep Hermann Friedrich Wilhelm Voss naar school. Hij zal vaak samen hebben gelopen met Johann Andreas Jacob Drees, die aan de Ibbenbürerstrasse woonde en op dezelfde dag was geboren.

In de herfst van 1802 wordt er opnieuw een zoon geboren: Carl Bernhard. Hij wordt op 24 oktober 1802, vijf dagen oud, gedoopt.

Nog geen half jaar later, op 5 maart 1803, overlijdt de moeder van Herman Voss, Anna Maria Klocken, 38 jaar oud, aan 'Schwindsucht'.

Niet van Anna Christina Voss, noch van Carl Bernhard Voss hebben we genealogische gegevens, niet in het Duitse Rijk, noch in Drenthe kunnen vinden. Het is dan ook niet bekend of zij volwassen zijn geworden.

Tweede huwelijk

Enkele maanden later, op 21 augustus 1803, hertrouwt weduwnaar Johan Herman Voss met Christina (Maria) Elisabeth Heckmann uit Ledde. Uit dit tweede huwelijk worden nog twee kinderen geboren: Carolina Wilhelmina (geboren op 24 december 1805; gedoopt op 1 januari 1806; overleden op 7 april 1806 aan 'Termienen' (koortsstuipen); zij was vijftien weken oud) en Johan Heinrich Hermann (geboren op 19 maart 1808; gedoopt op 27 maart 1808). Hij overleed op 4 december 1845 te Tecklenburg aan 'Burstfieber'. Hij was toen '37 jaar en 8 maanden' oud. Hij werd begraven op 8 december 1845.

School

Voor zijn schoolbezoek hoefde Hermann niet ver te lopen. Hij liep door de Ibbenbürerstrasse in oostelijke richting, waar de dorpsschool langs de doorgaande weg naar Lengerich stond. Hier heeft Hermann Voss onderwijs genoten, al zal dit niet al te veel zijn geweest, omdat hij zijn ouders moest helpen bij het dagelijks werk op het land en bij het weven van linnen. Hij zal regelmatig met het linnen op een kar of op zijn nek naar de 'Legge' zijn gegaan om daar het linnen te laten keuren.

Hermann Friedrich Wilhelm Voss

Hermann Friedrich Wilhelm Voss heeft de teloorgang van de linnenproductie in zijn geboortestad meegemaakt. Voor hem was er als zoon van een dagloner/wever uit de bezitloze klasse nauwelijks bestaans- en toekomstperspectief. Hij heeft dan ook bewust zijn geluk in het koninkrijk der Nederlanden gezocht. Velen uit het Graafschap Tecklenburg waren hem voorgedaan; velen zouden hem nog volgen.

De trek naar de Nederlanden

Al vanaf de 17de eeuw trok men vanuit het Duitse Rijk naar het gewest Holland. De gehele 17de eeuw waren de Amsterdamse bruidegoms in meerderheid buiten de stad geboren, eerst Vlamingen en Walen; later vooral Duitsers. De Duitsers stonden niet hoog aangeschreven. Men vond de Duitsers bijna altijd in de onderste lagen van de bevolking, de slechtst betaalde beroepen. Van de Duitsers werden ook maar al te graag de ondeugden vermeld: de Emdenaren heten 'pottenschijters', de Bremers zijn 'dom' en de Westfalers 'vies en onzindelijk, zodat een fatsoenlijk

◄▲ De 'Deutsche Schule' (Volkschule) (►) en de Latijnse school (◄) met daarboven de kerktoren van de Evangelische Kirche.

►▲ De woning van de familie Drees aan de Ibbenbürerstrasse. Volgens Brigit Jahnke woonden hier de voorouders van Willem Drees (1886-1988). Drees was van 1948-1958 minister-president van Nederland. Boven de voordeur staat geschreven: 'Wer ave Gott vertraut, der hat woll gebowt. Johan Drees Anna B M'

mens het eten niet lust dat ze aangeraakt hebben'.⁹ In de 18de eeuw was het gewest Holland voor de emigranten uit het Graafschap Tecklenburg nog steeds het belangrijkste gebied om inkomen te zoeken. Van het dorp Lienen uit het Graafschap Tecklenburg zijn gegevens gevonden van 85 emigranten. Wat opvalt is, dat van deze groep 76 zich in het gewest Holland vestigden. De meeste emigranten vestigden zich in de grote steden: Amsterdam (22) en Rotterdam (22). Niet één emigrant vestigde zich in één van de noordelijke provincies. Brigit Jahnke, historica uit Tecklenburg, vermoedt dat elk dorp in het Graafschap connecties had met stad- en dorpsgenoten in de grote steden in Holland. De wetenschap dat er in de 'vreemde' stad bekenden (of familieleden) woonden, gaf enige zekerheid omtrent een (tijdelijke) verblijfplaats en hulp bij het zoeken naar werk.

Daarnaast waren er in de 18de eeuw de zogenaamde 'Hollandgänger', mannen, vrouwen, jongens en meis-

► *Hollandgänger: maaier en turfstecker. Glasschilderingen in het Tüötten-museum in de vertrekken van Gasthaus-Hotel Telsemeyer in Mettingen.*

jes uit het Graafschap Tecklenburg die elk voorjaar en elke zomer naar de Nederlandse gewesten trokken om turf te steken, gras te maaien of als een dagloner bij een boer te gaan werken. Het was de periode, waarin men zich 'thuis' kon redden. Het vlas was gezaaid en zou pas in de zomer worden geoogst. Wanneer men terugkwam, brak de periode van vlasbewerking aan en van het weven.

Het waren niet alleen volwassenen, maar ook kinderen die naar de Nederlandse gewesten trokken. Men heeft weleens overwogen de trek van kinderen naar de Nederlanden te verbieden, maar aangezien er in het voorjaar weinig werk was in het Graafschap en '... der Untertannen Kinder in Holland Geld verdienen können und teils, wenn es ihnen daselbst glückt gar ausbleiben' zag men van zo'n verbod af. In ongeveer achttien weken konden deze Hollandgangers wel 50 gulden verdienen. In Drenthe was in 1819 het gemiddeld zomerdagloon f. 0,60; in de provincie Groningen ongeveer f. 0,65 en in Friesland f. 0,80.

Vertrok men in de derde week van april, na de zaai-tijd van het vlas, uit Tecklenburg, dan kon men in Drenthe vanaf de laatste week in april tot en met de derde week van juli, in dertien weken ongeveer $13 \times f. 3,60 = f. 46,80$ verdienen.

Het moet wel een hoge verdienste zijn geweest die de mensen aantrok, want anders maakte men zo'n reis met zoveel ongemakken niet. De reis maakte men te voet in grote en kleine groepen. Voor de verzorging in Holland moest men zelf zorgen. Daarom nam men zelf allerlei geneesmiddeltjes mee. Tengevolge van het zware en ongezonde werk in het veen en in de natte weilanden werden veel Hollandgangers ziek. In de overlijdensregisters van de kerken in het Graafschap Tecklenburg komt men wel eens de aantekening 'gestorven in Holland' tegen. In het midden van de 18de eeuw vertrokken jaarlijks 556 personen uit het Graafschap Tecklenburg naar Holland om in het veen of in de landbouw tijdelijk werk te zoeken of handelswaren te verkopen. Het verblijf in de Nederlanden had als voordeel, dat de Hollandgänger zich met hun 'plat-Duits' goed verstaanbaar konden maken.

► *Kleding omstreeks 1800: een grof-linnen mantel met hoed*

Eerder hebben wij al geschetst, dat de bestaansmogelijkheden in het Graafschap Tecklenburg beperkt waren door slechte bodemomstandigheden en de macht van de bezittende klasse, die de ongecultiveerde grond niet wilde verdelen en/of in cultuur wilde brengen. Het waren dan ook de zonen/dochteren/kinderen van bezitloze boeren, pachters en ambachtslieden die naar de Nederlanden trokken.¹⁰

Na 1800

Ten tijde van de Franse bezetting (1805 tot 1813) nam de trek naar de Nederlanden af.

Zoals al eerder is geschetst, verergerde de armoede in de Franse tijd. Dat bleef ook na het vertrek van de Fransen en de komst van de Pruisen. In de kerkboeken van Tecklenburg komt men in de periode 1815-1830 vaak de term 'arm' tegen. In deze slechte tijden

trok de Hollandtrek weer aan.

Zowel in de 18de als ook in de eerste helft van de 19de eeuw hoopten velen, dat zij in het buurland een nieuw bestaan konden opbouwen. Dat gold met name voor ambachtslieden, klompenmakers, kleermakers, koetsiers, soldaten en kooplieden. Had men kans gezien om niet alleen een betrekking te verkrijgen, maar ook te trouwen, waardoor men een vaste woon- en verblijfplaats had, dan trok dat weer bekenden en/of familieleden aan. Het gebeurde niet (of nauwelijks), dat gezinnen uit het Graafschap Tecklenburg naar Nederland emigreerden.

In de eerste helft van de 19de eeuw vertrokken velen uit deze graafschap naar de grote steden in het Duitse Rijk, naar de Nederlanden (eveneens met name de grote steden) en vanaf 1830 naar de Verenigde Staten en Brazilië.¹¹

▲ *Hermann Friedrich Wilhelm Voss kwam op zijn tocht naar Beilen door menig Drents gehucht. Jan van Ravenswaay, Gehucht met drie figuren, pen en penseel in bruin, 19,9x27,6, Museum Boymans Van Beuningen, Rotterdam.*

▼ *Onderweg naar Beilen zal Hermann Friedrich Wilhelm Voss wel eens bij een boerenfamilie aan de dis hebben aangeschoven. Albert Neuhuys, Interieur van een Drentse boerderij 1894, olieverf op doek, 75x99. Drents Museum, Assen.*

Naar Drenthe

Hermann Friedrich Wilhelm Voss is op jonge leeftijd naar Drenthe afgereisd. Wellicht heeft hij, als zovelen, als kind seizoenwerk in de Nederlanden gezocht. Hoe en waarom hij in Beilen is terechtgekomen, is niet bekend. Zover is na te gaan, was hij in 1830 niet de enige Beiler die in het Graafschap Tecklenburg was geboren.

Uit de volkstelling van 1830 blijkt, dat er in dat jaar achttien mannen in Beilen woonachtig waren die in het buitenland waren geboren. De meesten van hen kwamen uit het Graafschap Bentheim: elf. Twee kwamen uit het Graafschap Tecklenburg: Hermann Friedrich Wilhelm Voss - hier verder Willem Vos genoemd - en Willem Ulhake (later geschreven als Ulehake) uit Lienen.

Willem Ulhake was twee jaar ouder dan Hermann Friedrich Wilhelm Voss en afkomstig uit Lienen, een dorp dat ongeveer tien kilometer ten oosten van Tecklenburg ligt. Beide mannen waren in 1830 kleermaker van beroep en waren in Beilen nagenoeg buren. Voss woonde in dat jaar op huisnummer 89 (Bisschopsstraat 1) en Ulhake op nummer 92 (Bisschopsstraat 5). In 1840 woonden de beide mannen respectievelijk in de panden met de huisnummers 9 (Kerkstraat 6) en 40 (Brinkstraat 11-13). In dat jaar was Vos kleermaker, terwijl bij Willem Ulhake als beroep 'winkelier' staat vermeld.

Er zijn veel overeenkomsten tussen beide mannen. Zij waren ongeveer even oud. Zij waren vermoedelijk in dezelfde periode of in hetzelfde jaar uit het Graafschap Tecklenburg vertrokken. Zij kregen vrij snel een relatie in Beilen: Willem Vos erkende de op 17 december 1819 geboren Maria Hendrika als zijn dochter; Willem Ulhake trouwde op 17 november

▲ *Dit zouden de eerste huizen van Beilen kunnen zijn geweest, die Hermann Friedrich Wilhelm Voss bij zijn aankomst zag. László Paal, Landschap. Middag. Beilen, 24 augustus 1870; olie-verf op paneel, 49x93,5, Museum Mesdag, Den Haag.*

1821 met de veertien jaar oudere Janna Willems, weduwe van Egbert Huisman, die op 2 februari 1816 was overleden.

Het lijkt haast geen twijfel of de beide mannen moeten elkaar (goed) hebben gekend!

De beide mannen waren overigens niet de enige jongemanen die zich uit Tecklenburg in Drenthe vestigden. Op 9 juli 1814 trouwde te Meppel kleermaker Heinrich Adolph Drees, geboren op 11 april 1789 in Tecklenburg. De ouders van Drees, Christoph Drees en Catharina Elisabeth Schultzen, woonden in de Ibbenbückerstrasse in Tecklenburg.¹² Hermann Voss moet deze man, hoewel enkele jaren ouder, hebben gekend. Hij moet hebben geweten, dat deze man, enkele jaren voor hem, naar Drenthe was afgereisd.

Ook moet Hermann Voss een zekere Hendrik Everhardus Looze hebben gekend, die in de jaren dertig van de 19de eeuw in Ruinen woonde en die in 1802 in Tecklenburg was geboren.¹³

Andere jonge mannen uit Tecklenburg en omgeving die zich in de eerste helft van de 19de eeuw in Drenthe vestigden, waren schoenmaker Arnold Christan Schulte, geboren te Tecklenburg op 7 november 1809. Hij trad in 1840 in Hoogeveen in het huwelijk.¹⁴

In Assen trouwde op 24 april 1839 Rudolph Friedrich Wilhelm Bovenschulte, geboren te Brochterbeck (Duitsland) op 1 maart 1801.¹⁵

Familie in Drenthe?

Bij het zoeken in DrenLias vonden wij nog twee personen met de naam Vos(s), die afkomstig waren uit het Duitse Rijk. In Assen woonde in de eerste helft van de 19de eeuw Johan Willem Vos, geboren op 16-03-1773 te Stedorph. Dit dorp ligt ten zuidoosten van Bremen op een afstand van 177 km van Tecklenburg. Een familierelatie met Willem Vos uit Beilen lijkt uitgesloten.¹⁶

In Dalen woonde Eberhard Wilhelm Daweke. Hij was op 8 maart 1801 geboren te Lienen (Duitsland). Zijn moeder was Anna Catharina Voss. Tot dusver hebben we nog geen relatie kunnen leggen tussen de families Voss uit Tecklenburg en Lienen. Dat neemt niet weg, dat het niet ondenkbeeldig is, dat Eberhard Wilhelm Daweke Willem Ulhake en Hermann Friedrich Wilhelm Voss moet hebben gekend.¹⁷

Wordt vervolgd:

in september 2009:

De nakomelingen van Willem Vos (Beilen) - deel 2.

in december 2009:

Willem Ulhake en zijn nakomelingen.

Noten

- 1 *De hennepplant groeide het beste op de voedselarme grond in het graafschap Tecklenburg.*
- 2 Brigitte Jahnke, Tecklenburg, Leipzig 1997, pp. 3-5;
Bettina Schleier, 'Textillandschaften Westfalens im Übergang zur Industrialisierung - unter besonderer Berücksichtigung Warendorfs', in: Westfälische Zeitschrift, Band 151/152, 2001-2002, pp. 162-163.
- 3 Voor deze periode is gekozen om een vergelijking te kunnen maken met een Drents dorp. Aan de hand van de begraafgegevens van Koekange heeft J. Thalen de ouderdom en ziekte in een Drents dorp tussen 1762 en 1781 onderzocht. J. Thalen, 'Het begraafboek van Koekange. Ouderdom en ziekte in een Drents dorp tussen 1762 en 1781.', in: Drents Genealogisch Jaarboek 2008, p. 54-62.
- 4 Had men als jeugdige de leeftijd van tien jaar bereikt, dan was de kans om oud te worden groot: - ouder dan 20 jaar: 87%; - ouder dan 30 jaar: 74%; - ouder dan 40 jaar: 65%; - ouder dan 50 jaar: 57%; - ouder dan 60 jaar: 48%; - ouder dan 70 jaar: 33%; - ouder dan 80 jaar: 15%; - ouder dan 90 jaar: 2%.
- 5 De gegevens zijn ontleend aan de overlijdensoorkonden uit de kerkboeken van Tecklenburg. Een vergelijking met Koekange (zie noot 3):

Tuberculose als doodsoorzaak: Tecklenburg: 23 %; Koekange: 27 %; Kindersterfte tot 1 jaar: Tecklenburg: 18 %; Koekange: 5 %. Gemiddelde leeftijd: Tecklenburg: 27 jaar; Koekange: 37,1.

Ouder dan 55 jaar: Tecklenburg: 26 % Koekange: 30 %. Ouder dan 70 jaar: Tecklenburg: 16 % Koekange: 10 %. Ouder dan 80 jaar: Tecklenburg: 8 % Koekange: 10 %.

- 6 A.F. Manning, Op zoek naar het alledaagse vaderland, Amsterdam 1975, p. 132.
- 7 I.J. Brugmans, De arbeidende klasse in Nederland in de 19de eeuw 1813-1870, Utrecht 1959, pp. 154-155 en 171.
- 8 W. van Stuijverberg, 5000 jaar dagelijks leven, Barok en rococo, Amsterdam 1976, p. 104.
- 9 A.Th. van Deursen, Mensen van klein vermogen, Amsterdam 1991, p. 44 en 46-49.
- 10 Hannelore Oberpenning, Migration und Fernhandel in Tödden-System. Wanderhändler aus dem nördlichen Münsterland im mittleren und nördlichen Europa. Osnabrück, Studien zur Historischen Migrationsforschung 4, pp. 79-107 en 303.
F.E. Hunsche, Auswanderer Chronik der Gemeinde Lienen, Lienen 1990, pp. 17-20
J.M.M. de Meere, 'Sociale verhoudingen en structuren in de Noordelijke Nederlanden 1814-1844', in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden, deel 10, Bussum 1981, p. 398.
- 11 Friedrich Ernst Hunsche, Rittersitze, adelige Häuser, Familien und Vasallen der ehemaligen Grafschaft Tecklenburg, band I, Tecklenburg, 1988, pp. 3-35.
- 12 Kirchenbuch Tecklenburg Geburtsurkunden, 1789, nr. 7.
Meppel, huwelijksakte, 09-07-1814, aktenr. 27.
- 13 Kirchenbuch Tecklenburg Geburtsurkunden, 1802, nr. 16.
Ruinen, huwelijksakte, 15-12-1838, aktenr. 7.
- 14 Kirchenbuch Tecklenburg Geburtsurkunden, 1809, nr. 27.
Hoogeveen, huwelijksakte, 16-09-1840, aktenr. 48.
- 15 Assen, huwelijksakte, 24 april 1831, aktenr. 5.
- 16 Assen, overlijdensakte 15 juni 1846 (aktenr. 36). Zijn vrouw, Geertje Veldhorst, geboren te Doornspijk op 06-03-1784, overleed op 21-12-1866 (aktenr. 92 te Beilen, Beilervvaart).
- 17 Eberhard Wilhelm Daweke was bakkersknecht van beroep en zoon van Johan Herman Daweke (overleden te Lienen op 08-10-1800) en Anna Catharina Voss (overleden te Lienen op 07-04-1820). Zie: Dalen, huwelijksakte nr. 7 (08-06-1832) en Dalen, overlijdensakte nr. 8 (15-02-1835).

DOOR
G.H. KAMPHUIS

Beileroord in de crisisjaren 1930-1940

Na een moeilijk begin ging het kort voor en kort na 1930 goed met Beileroord onder directeur dokter M. Westerterp. De opnamecapaciteit was verder toegenomen met de bouw van Rustoord, een zogenoemde aangewezen of open inrichting naast de gesloten afdelingen van het hoofdgebouw, het koloniehuis Beileroord.

Tevredenheid

De gezinsverpleging als zodanig groeide en bleef gestadig doorgroeien. In 1927, vlak voordat het hoofdgebouw verrees, vonden 139 patiënten onderdak bij gezinnen in het dorp. En in 1940, bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, was hun aantal gestegen tot 318.

Burgemeester J.C. Manssen van Beilen concludeerde dan ook in een raadsvergadering dat de komst van Beileroord een belangrijke groei-impuls aan het dorp had gegeven. Enkele jaren na de komst van deze instelling waren 64 nieuwe woningen gebouwd en de financiële draagkracht van de ingezetenen was er niet weinig door verhoogd. Bovendien mocht men verwachten dat bij een verdere uitbreiding van Beileroord steeds meer personeel zich in het dorp ging vestigen, hetgeen opnieuw een economische impuls zou betekenen.

Veranderingen

Zuster Prins, de adjunct-directrice, die in de beginperiode het spits had afgebeten, vertrok in 1929; zij werd zeker gesteld van een levenslang pensioen van f. 500,-- per jaar. Geneesheer-directeur dokter

Westerterp nam ook afscheid van Beileroord, namelijk in januari 1933. Nadat hij in de jaren daarvoor de positie van de inrichting zozeer had verstevigd, werd hij nu geneesheer-directeur van het Rijkspsychoopathenasyl in Avereest, voor hem een zeer eervolle promotie.

Zuster Prins werd opgevolgd door zuster Boswinkel en een jaar later door zuster Van Eenennaam die de functie van adjunct-directrice tot eind 1950 bekleedde. Dokter Hemmes trad aan als de nieuwe

► Zuster Prins werkte van 1922 tot 1929 als eerste 'hoofd van de Kolonie'.

geneesheer-directeur en bleef dit tot aan zijn zeer plotselinge overlijden in de zomer van 1947. Zo was dus de medische en verpleegkundige top veranderd. Maar dat was ook het geval met de wereld buiten Beileroord, want de magere crisis-jaren waren aangebroken.

Het crisisspook

De ellende begon op 'zwarte donderdag' 24 oktober 1929, toen aan de New Yorkse beurs de effectenkoersen schrikbarend daalden en een ware financiële paniektoestand uitbrak. De economie klapte in elkaar, niet alleen in de Verenigde Staten, maar al gauw wereldwijd. Het crisisspook leek eerst nog even aan Nederland voorbij te gaan, maar in de loop van 1930 werd ook hier de teruggang merkbaar: dalende prijzen ('...leuk voor koning klant, maar niet goed voor het land'), kleine winstmarges, lagere lonen, bedrijfssluitingen,

▲ *De mattenvlechterij was in 1930 een therapie-afdeling voor mannen. De fotograaf had zich van tevoren gemeld. De mannen hadden zich in het zondagse pak gehesen, compleet met horlogeketting en hoed (zie vensterbank).*

massaontslagen, overal werkeloosheid. In 1936 zat 25 à 30 procent van de beroepsbevolking zonder werk en het reële inkomen per hoofd van de bevolking was met 30 procent gedaald. Met name de agrarische sector werd hard getroffen, en dat gold ook voor Drenthe.

Het boek *Gemeente Beilen 1811-1997*¹ vermeldt bijzonderheden over deze toestand. Landbouwproducten brachten weinig op en dus bezuinigde de boer op de arbeidskosten. De landarbeider werd

In Beileroord werkte jarenlang een zekere broeder Boer. Zijn aanstellingsbrief bleef bewaard. De brief dateert van 11 oktober 1929, dat is dus vlak voordat de crisis in de Verenigde Staten uitbrak. Let dus op de salarisvoorstellen, die op dat moment nog niet door de aanstaande economische malaise beïnvloed konden zijn. De tekst luidde als volgt:

Mijnheer, hiermede bericht ik U dat U met ingang van 21 oktober a.s. als leerling-verpleger in dienst kunt treden op een salaris van f. 300,-- per jaar met jaarlijkse verhogingen van 1e jaar f. 100,--, 2e jaar f. 75,--, 3e jaar f. 75,-- en 4e jaar f. 50,-- tot een maximum van f. 600,--.

Per jaar worden U 14 dagen vakantie toegestaan, terwijl U elke week op een vrije dag moogt rekenen. U treedt met een proeftijd van 3 maanden in dienst, terwijl een opzegtermijn van 6 weken in acht genomen moet worden.

Gaarne ontvang ik spoedig Uwe berichten.

Hoogachtend,

de geneesheer-directeur

w.g. M. Westerterp.

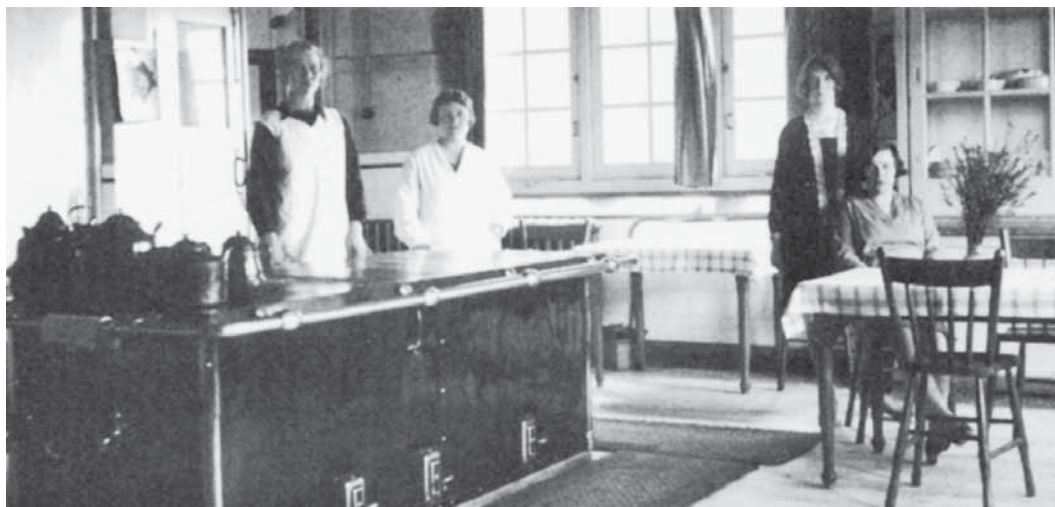
▲ De verpleging in uniform. In de hoofdbedekking had men kennelijk een grote mate van vrijheid. Tweede van rechts, met het kopje thee, is zuster Anna Pranger van de Naaikamer; staand vierde van rechts zuster Hoogeboom; vijfde van rechts: zuster Bruins. In het midden met alleen het hoofd zichtbaar: zuster Siegers. Wie kent nog meer personen?

ontslagen, terwijl de boer zelf langer werkte, daarbij geholpen door zijn gezinsleden. Zo kon het gebeuren, dat in Beilen 87 procent van de werkelozen uit landarbeiders bestond.

In dit kader wordt het extra begrijpelijk waarom in die barre jaren '30 veel animo bestond om een of meer patiënten in de gezinskring op te nemen. Elke cent was welkom.

Kleine bijzonderheden in de jaarverslagen:

- Een onzer patiënten nam deel aan de vierdaagse wandeltocht van Nijmegen, maar moest, doordat hij zijn enkel verstuurde, opgeven.
- Een nieuwgeslagen nortonpomp had geen voldoende capaciteit. Waar juist in deze tijd in de pers successen van wichelroedeloers circuleerden, werd de hulp van een wichelroedeloper ingeroepen, die met grote zekerheid een bepaalde plaats aanwees. Zijn voorspelling bleek niet uit te komen.
- Daar er onder de patiënten geen klompenmaker is, kan de afdeling klompenmakerij nog niet weer in gebruik worden genomen.
- De motor van de pompinstallatie veroorzaakte hinderlijke stroomstoten, waardoor o.a. de hoogtezon telkens uitging. De motor werd ter reparatie opgezonden, zonder dat het lukte het euvel te verhelpen.
- Tegen een zeer billijk tarief kon door onze mensen op een gewone wijze van de bad- en zweminrichting gebruik worden gemaakt.
- De eigen tuinbouw voorziet volledig in de behoefte aan groenten, zowel voor onmiddellijk gebruik als voor de inmaak. In de behoefte aan varkensvlees werd door de varkensmesterij grotendeels voorzien.
- Er moest worden overgegaan tot de aanschaf van een nieuw fornuis voor de keuken. Na vergelijking van elektrische fornuizen, Aga-fornuizen en kolenfornuizen werd besloten tot plaatsing van een kolenfornuis door de firma W.H. Jordense te Scheveningen. Dit fornuis voldoet uitstekend. Het is groter dan de oude kachel, maar gebruikt minder brandstof.
- Voor een van de patiënten, die als smid allerlei karweitjes voor de Stichting opknapt, werd een veldsmidse en enig ander gereedschap aangeschaft.
- Op 31 januari van dit jaar (d.i. 1938) werd met een genoeglijk feest de geboorte van prinses Beatrix gevierd.
- Bij het voetballen kreeg een meespelende tuinman de bal tegen zijn neus, waardoor het neusbeen brak. Dit ongeval genas onder behandeling van een oor-, neus- en keelarts, zonder complicaties.

Een ruim gezinsaanbod

Als je oude verslagen over de dertiger jaren doorleest, valt op hoe vaak geschreven wordt, dat het aanbod van gezinnen steeds het aantal benodigde plaatsen overtrof; voortdurend stonden er gezinsplaatsen 'leeg'. Op zichzelf was dit een pluspunt, omdat men op deze manier gemakkelijker een voor de patiënt geschikte plaats kon uitzoeken. Desondanks zat er ook een nadelige kant aan deze ontwikkeling, vooral voor de gezinnen zelf! Dokter Hemmes, de nieuwe geneesheer-directeur, had dit laatste al vlug in de gaten. Hij signaleerde dat bij de Beiler bevolking nogal eens de neiging bestond om –zonder enig overleg vooraf– een (forse) woning te kopen, in het ongegronde vertrouwen dat Beileroord vervolgens wel een of meer patiënten zou plaatsen. Daarbij rekende men er op dat met de vergoeding of de 'kostgelden' de rente en aflossing van de hypotheek opgebracht kon worden. Als zo'n gezin dan voor de gezinsverpleging werd afgewezen, dreigden financiële problemen te ontstaan.

Wat betreft de huurhuizen lag de zaak natuurlijk anders. Opvallend was echter dat in Beilen de huurprijzen betrekkelijk hoog lagen. Terwijl in de crisisjaren sprake was van woningleegstand over de gehele lijn, ook waar het om huurhuizen ging en de huurprijzen navenant daalden, was er in Beilen juist een zekere vraag naar een huurhuis (opnieuw met de bedoeling zich voor de gezinsverpleging te melden). Meer vraag, dus een hogere huurprijs.

Na het vorige wekt het geen verbazing dat er beroering ontstond toen in de zomer van 1935 de kostgelden voor de gezinnen met vijf cent per patiënt per dag werden verlaagd. De onrust verspreidde zich zelfs onder de gezinspatiënten, zo-

▲ De 'grote keuken' in de rechter vleugel van het nieuwe gebouw wordt anno 1930 vooral beheerst door de aanwezigheid van het grote, glanzende fornuis.

dat een aantal van hen overgeplaatst moest worden.

Zuinigheid

Beileroord moest wel op de centen passen; eigenlijk kon de Stichting niet anders. Om te kunnen concurreren met een naburige inrichting bracht het bestuur de verpleegprijs terug tot f. 600,-- per jaar. Maar het Rijk vond dat nog niet genoeg en dreigde zelfs de voor rijkswege verpleegde patiënten uit Beilen weg te halen en naar een goedkopere instelling over te plaatsen. Na de onderhandelingen met het Ministerie van Binnenlandse Zaken volgde een verdere verlaging tot f. 575,-- per jaar, dat was f. 65,-- à f. 75,-- minder dan in iets eerdere jaren. Niet alleen de gezinnen, maar ook de personeelsleden merkten de gevolgen van het zuinigheidsbeleid. Zo lezen we in het jaarverslag over het jaar 1935 dat er o.a. in dienst waren: 'zes gediplomeerde verplegenden, niet als zodanig aangesteld'. Gediplomeerden werden te duur, daarom werden ze op een lager salaris aangesteld (hetgeen in de crisisjaren in allerlei andere beroepen eveneens gebeurde). Zoiets werd geaccepteerd, want wat moest men anders? Het was de vraag of je als werkzoekende ergens anders betere perspectieven zou krijgen.

▲ De Molenstraat in de jaren dertig van de vorige eeuw

En toch...

Toch was het niet alleen maar kommer en kwel. Net als andere psychiatrische inrichtingen was Beileroord een maatschappijtje op zichzelf, dat voor een groot deel in de eigen behoeften kon voorzien. Met behulp van de patiënten, dat wel! Aardappelen en groenten teelde men zelf, eigen vetgemeste varkens zorgden voor de vleesvoorziening, vrouwelijke patiënten deden naai- en verstelwerk, uiteraard ging de was de deur niet uit, sommige mannelijke patiënten draaiden mee met de schilder of met de smid/monteur en bij het tuinonderhoud werden eveneens verpleegden ingezet. Met iets van onverholten trots schreef dokter Hemmes bijvoorbeeld het volgende:

‘Een belangrijk stuk werk werd door onze patiënten verricht eerst bij het grondwerk en daarna bij de terrein- en tuinaanleg voor het sanatorium Rustoord. Een en ander geschiedde geheel zonder vreemde krachten en nam een drietal maanden in beslag. Aanvankelijk was de ijver der patiënten niet al te groot, maar dit veranderde zoodra ze de eerste resultaten van hun werk konden waarnemen en naarmate de arbeid vorderde, boezemde dit karwei hun meer belangstelling in. De tuinarchitect had een mislukking van dit experiment voorspeld, nadat hij het resultaat van de eerste drie weken had gezien, maar zijn eindoordeel was, dat hij het met zijn eigen mannen niet beter had kunnen doen’.

Voorzichtig verder

In het midden van de crisisjaren, rond 1935, toonde het Beileroordbestuur zich niet al te pessimistisch. De financiële toestand van de Stichting was in evenwicht. Voorzichtigheid in het geldelijk beheer bleef echter geboden, temeer omdat de volle patiëntenbezetting een uitbreiding van hoofd- en bijgebouwen noodzakelijk maakte. Ook de aanstelling van een derde geneesheer kon niet langer worden uitgesteld. De goedkeuring voor deze maatregelen was reeds verleend; aan de uitbreiding was zelfs al begonnen.

Beileroord trok voorzichtig verder.

Geraadpleegde literatuur en archief

- J. Beishuizen en E. Werkman, *De magere jaren - Nederland in crisistijd 1929-1939*, Leiden, 1968.
- *Directiearchief van het voormalige psychiatrische ziekenhuis Beileroord te Beilen*.
- G.J. Dijkstra e.a., *Gemeente Beilen 1811-1997*, Beilen, 1997.
- P. van der Esch, *Beileroord 1922-1975, vijftig jaar gezinsverpleging*, Beilen, 1972.
- *Grafiek Studio b.v.*, Ooit Beileroord, Assen 1983.
- *Verslagen betreffende de Stichting Beileroord over de jaren 1929- 1939*.

Foto's

De foto's op de bladzijden 23 t/m 26 komen uit het boek *Ooit Beileroord*, Assen 1983. De foto op bladzijde 27 komt uit het archief van de Historische Vereniging Gemeente Beilen.

Oproep

DOOR
WIJNAND VAN DER SANDEN

Een onbekende man uit de Beilerstroom

Het komt voor dat archeologen een interessante vondst in handen krijgen waarvan niet (meer) bekend is waar deze is ontdekt. Dat is ook het geval met het skelet dat op 11 september 1929 in de *Drentsche en Asser Courant* werd beschreven. Het korte krantenbericht luidt als volgt:

GERAAMTE GEVONDEN, (11 Sept.) - Bij de kanalisering van de Beilerstroom is gister een geraamte gevonden van een manspersoon, hetwelk op pl.m. een meter in diepte zittende houding werd aangetroffen. Bij het in elkaar sluiten der onderdeelen, kon men nagaan dat het een zwaar gebouwde persoon is geweest.

Op enig moment is dit skelet in het magazijn van het toenmalige Biologisch-Archaeologisch Instituut van

de Rijksuniversiteit Groningen beland - tegenwoordig Groninger Instituut voor Archeologie geheten - en nog weer later is het overgedragen aan het Drents Museum in Assen. Onlangs zijn mijn collega drs. M. ter Schegget van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) en ik begonnen met het onderzoek van dit skelet. Ons vermoeden was dat het een relatief jong skelet betreft, uit de Middeleeuwen of zelfs Nieuwe tijd. Die mening hebben we moeten herzien, want het skelet is prehistorisch. De vraag dringt zich nu op waar in de Beilerstroom dat skelet boven water gekomen is. De aanvankelijke hoop was dat het via speurwerk in archieven zou lukken om vast te stellen tot hoever de kanalisatiewerkzaamheden op 10 september 1929 gevorderd waren. Naspeuringen in het Drents Archief, gemeentearchief en waterschapsarchief bleven helaas zonder resultaat. Een oproep in de krant leverde ook al geen reacties op. Onze laatste hoop is gevestigd op de lezers van dit tijdschrift. Wellicht zijn er nog mensen die in hun jonge jaren over deze opmerkelijke vondst gehoord hebben, die uit eigen onderzoek informatie hebben over de voortgang van de kanalisatiewerkzaamheden of die ideeën hebben over andere bronnen die nog aangeboord kunnen worden. Zij kunnen dan contact opnemen met: dr. Wijnand van der Sanden, Provinciaal archeoloog van Drenthe, Drents Plateau, Postbus 117, 9400 AC Assen, tel. 0592-305932/06-2266260; email: w.sanden@drentsplateau.nl

◀ Archeoloog M. ter Schegget van de RACM onderzoekt het skelet dat in 1929 in de Beilerstroom werd ontdekt.

DOOR
GERBEN DIJKSTRA

Ida Soetinah Radep en Gerrit van 't Veen

Door verschillende familieleden¹ en Jan Gaasbeek is gereageerd op het verhaal 'Sakina de Indische', dat door Roel Reijntjes voor het maandblad *Drenthe* is geschreven en in het januari nummer van 2009 van ons tijdschrift² opnieuw is gepubliceerd.

De naam was niet Sakina, maar Radep Wirdja. Zij was in 1898 in Tegal op Java geboren. Volgens de persoonsgegevens in het gemeentearchief van Midden-Drenthe zouden de ouders Wirdja en Bok Wirdja hebben geheten. Het vermoeden bestaat dat dit een verschrijving van de ambtenaar is geweest en dat de ouders van haar Bok en Bok-Wirdja hebben geheten.³ Radep Wirdja was met Gerrit van 't Veen uit Beilen gehuwd. Niemand uit deze familie kan de naam Rinao in het verhaal van Roel Reijntjes plaatsen. De naam zal zijn bedacht.

Radep Wirdja werd binnen de familie Ida Soetinah Radep genoemd, waarbij Radep haar familienaam was. Deze naam staat ook op haar grafsteen (zie p. 31). Opmerkelijk is verder, dat op de grafsteen staat, dat zij op 18 augustus 1898 zou zijn geboren. Er is echter geen officieel document te vinden, waarop haar geboortedag staat vermeld. Het zou kunnen dat zij de geboortedag van haar man als haar eigen geboortedag heeft aangenomen.

Gerrit van 't Veen

Gerrit van 't Veen, geboren op 18 augustus 1897 te Beilen, was een zoon van Gerrit van 't Veen en Ida

Henkel. Tussen 1915 en 1919/1920 werkte hij als smidsknecht in Westerbork en in Smilde. Omstreeks 1920 zou hij trouwen. Gerrit en zijn verloofde waren in dat jaar voornemens een oud wit huis aan de Bisschopsstraat te kopen en op te knappen. Dit was de voormalige boerderij van Aaldert Brunsting.⁴ Het huwelijk ging echter niet door, waarna Gerrit van 't Veen na een korte, moeilijke periode in zijn leven besloot voor een dienstverband van zes jaar in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) te tekenen. Na zijn opleiding in Nijmegen te hebben ge-

► De Bisschopsstraat. De tweede woning rechts is de 'witte woning' van Otte Brunsting.

▲ Vanaf links: Gerrit van 't Veen jr., Soetinah, Ida, Jantje, Anna, Trientje, Jan en grootmoeder Ida van 't Veen.

volgd, vertrok hij in 1921 naar Nederlands-Indië. Het vermoeden bestaat, dat Gerrit van 't Veen omstreeks 1925 als militair was gelegerd in Tegal, een stad op Midden-Java, aan de noordzijde van het eiland. Met de nabijgelegen stad Pekalongan was het de hoofdstad van de koloniale suikerindustrie. In de jaren twintig van de 20ste eeuw was Tegal een communistisch bolwerk en de Tegalese PKI-afdeling was een belangrijke spil in de landelijke communistische opstand van 1926. Deze opstand werd door het KNIL neergeslagen.

Wellicht leerde Gerrit van 't Veen Ida Soetinah Radep in deze plaats kennen, dochter van Wirdja en Bok Wirdja. Op 12 maart 1925 huwden zij in Tegal. Zij was in Nederlands-Indië onderwijzeres.

Nadat de eerste zes jaar er opzaten, in 1927, tekende hij voor nog eens zes jaar bij. In 1933 zou hij opnieuw voor zes jaar bijtekenen.

Eén keer in de zes jaar kwamen Gerrit en Ida Soetinah naar Beilen om daar voor een half jaar te verblijven. Gerrit en Soetinah hadden zelf geen kinderen, maar wel twee adoptiekinderen, die in Indië waren achtergebleven, toen zij eind jaren dertig voor de tweede keer in Beilen op bezoek kwamen.

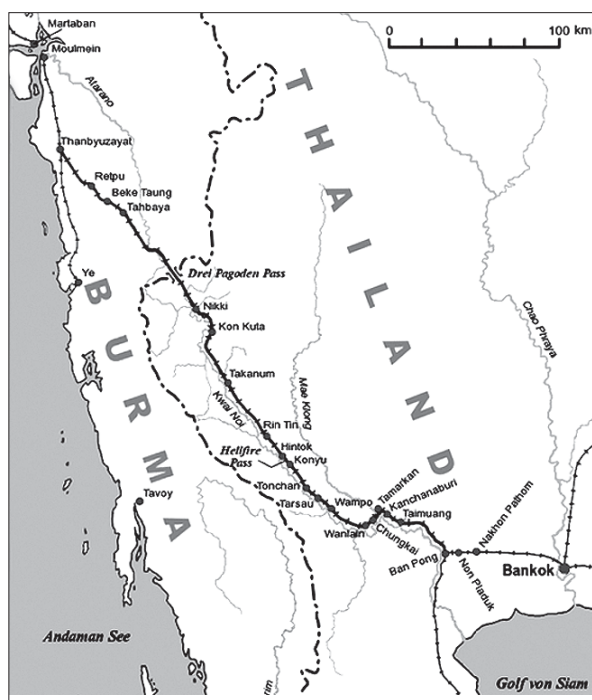
Birmaspoorlijn

Gerrit besloot in 1939 dat hij nogmaals terug wilde naar Indië. Hij wilde 'zijn jongens', militairen, die daar nog waren niet in de steek laten in deze jaren van oorlogsspanning.

Eind december 1941 maakte Gerrit van 't Veen in Nederlands-Indië de Japanse inval mee. Hij werd gevangen genomen en op transport gesteld naar Birma, waar hij moest meehelpen bij de aanleg van de Birmaspoorlijn. Hier is hij op 27 maart 1943 bij Brangkasi, vermoedelijk door ontberingen, gestorven.⁴

Reserve Eerste Luitenant der Bereden Artillerie mr. A.C.C. Folkersma was één van de gevangen genomen militairen die in dezelfde periode als Gerrit van 't Veen bij het plaatsje Brangkasi aan de Birmaspoorlijn werkte en schreef hierover het volgende:

◀ De Birmaspoorlijn. Gerrit van 't Veen heeft aan de aanleg meegewerkt vanaf Bangkok tot Brangkasi, een plaatsje dat lag tussen Ban Pon en Kanchanaburi.

*'Begin 1943 begon echter de ellende, toen ik met een transport (van de indeling in onze oorspronkelijke onderdelen was niets meer overgebleven) per trein van Singapore naar Bangpong, ongeveer 30 K.M. voor Bangkok gebracht werd. Over deze ruim 1500 K.M. deden wij bijna 5 dagen met ongeveer 40 man per kleine goederenwagen. Vrij behoorlijke maaltijden en drinkwater of thee werden regelmatig verstrekt. Van Bangpong ging het in de eerste dagen met vrachtauto's naar een groot basiskamp, waar een nieuwe indeling in groepen plaats had en mijn groep in drie dagmarsen verder noordwaarts trok te voet naar een plaatsje Brangkasi, waar wij verder bleven totdat onze taak aldaar gereed was, namelijk het maken van ons gedeelte van de BurmaSiam spoorweg.'*⁵

Kanchanaburi War Cemetery

Gerrit van 't Veen, rang B. Sm. Mil. onderdeel Gi. KNIL, ligt begraven op Kanchanaburi War Cemetery in Thailand: vak 7, rij E, nummer 63 (zie foto's achterzijde omslag).

Naar Nederland

Ida Soetinah Radep is in 1942 als vrouw van een Nederlandse KNIL-militair geïnterneerd en in een vrouwenkamp terechtgekomen.

In 1950 is zij als repatriante uit Djokjakarta vertrokken naar Nederland. In januari 1951 kwam zij in Rotterdam aan, waar zij een half jaar heeft gewoond op het adres Calandstraat 2A. Op 26 juni 1951 werd zij in de burgerlijke stand van Beilen ingeschreven en woonde zij op het adres Lieving I 33. Nog geen jaar later, 30 mei 1952, verhuisde zij naar een kamer bij de familie Abraham Padding aan de Torenlaan 32. Van 19 april 1956 tot 24 januari 1957 heeft zij gewoond op het adres Hekstraat 54. Vanaf 24 januari 1957 woonde zij in een duplexwoning aan de Grote Driestraat 13a. Hier heeft zij tot aan het einde van haar leven gewoond. Zij overleed op 65-jarige leeftijd op 18 augustus 1963.⁶

Alleen in Beilen

Ida Soetinah heeft door het verlies van haar man en door het gemis van haar geboorteland volgens haar familie moeilijke perioden in Beilen gekend. Ze heeft haar man erg gemist en altijd gedacht, dat hij zou terugkeren. Zij was alleen in een voor haar vreemd land en woonde in een dorp, waar zij de enige Ja-

vaanse vrouw was. In Beilen bezocht zij haar familieleden regelmatig. Zij beheerste de Nederlandse taal goed; dat had ze van haar man geleerd. Toch leidde zij in Beilen een teruggetrokken leven. Er zijn maar weinig Beilers die zich anno 2009 haar nog kunnen herinneren.

Roel Reijntjes beschreef Ida Soetinah als een vrouw met een knoedel in haar haar, die een sarong en kabaja droeg. Dat is volgens haar familie niet waar. Ook dat zal onze schrijver hebben bedacht.

Noten

- 1 Reacties zijn ontvangen van mevr. J. de Bruijn-Van 't Veen uit Amsterdam; mevr. I. Schuurman, mevr. Modderman-Stolte, Coevorden en mevr. Struik-Van 't Veen, Beilen.
- 2 Roel Reijntjes, 'Sakina, de Indische', in: Tijdschrift Historische Vereniging Gemeente Beilen, jg. 21, nr 1, januari 2009, pp. 7-8.
- 3 Gemeente-archief Beilen, Bevolkingsgegevens.
- 4 F.C. Kerkhove, Een wandeling door oud-Beilen, Beilen 1998, p. 22-23. Kerkhove schrijft over dit pand, dat het 'oude witte huis' oorspronkelijk de boerderij van Aaldert Brunsting was geweest. Nadat het oude huis was afgebroken en vervangen door een nieuw pand zou de zoon van Aaldert, Otte, hier hebben gewoond. In 1938 zou hij als administrateur van de Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij 'Beilen' in zijn woning kantoor hebben gehouden.
- 4 G.J. Dijkstra e.a., Gemeente Beilen 1940-1945, deel 3, Beilen 2001, pp. 520.
- 5 Zie: www.kolff.nl.
- 6 Gemeente-archief Beilen, Bevolkingsgegevens.

► Het graf van Soetinah op het kerkhof aan de Asserstraat.

Rectificatie (1)

In Hooghalen. Een wandeling in de kom - deel 2 staat in *Tijdschrift Historische Vereniging Gemeente Beilen*, jrg. 21, nr. 1, p. 27 vermeld, dat het huis van Beijers was afgebroken. Dat is niet juist.

Rectificatie (2)

De opmerking van mevr. A. Fokkenga-Elsinga (Leek) over het oprekken van de de vingerhandschoenen (vorig tijdschrift, p. 27) hoorde bij de foto van de 'ge-

lakte houten tang' in *Tijdschrift Historische Vereniging Gemeente Beilen*, jrg. 20, nr. 4, p. 21.

Rectificatie (3)

Fataal ongeluk bij Wijster. J. de Vries uit Roden heeft terecht opgemerkt dat het stationnetje aan de oostzijde van de spoorweg was gelegen en niet aan de westzijde zoals uit het artikel kan worden opgemaakt. *Tijdschrift Historische Vereniging Gemeente Beilen*, jrg. 20, nr. 4, pp. 10 en 12.

Bestuur

A. Lanting (voorzitter), Boemarkeweg 12, 9414 VK Laaghalen, tel. 0593-592272.

W. Brinkman (secretaris), Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen, tel. 0593-541848.

H.J. Vos (penningmeester), Oosteinde 12, 9415 PA Hijken, tel. 0593-523028.

E. Beuving, Pr. Bernhardstraat 1K, 9411 KH Beilen, tel. 0593-524382.

F. Biemold, De Vonderkampen 136, 9411 RH Beilen, tel. 0593-524772.

L. v.d. Bult, Brunstingerstraat 43, 9411 EJ Beilen, tel. 0593-523957.

J. Hoegen, Rozenlaan 1, 9411 GJ Beilen, tel. 0593-523687.

H.L.G. Schuur, Nieuwe Es 10, 9418 PS Wijster, tel. 0593-562412.

J. Vrijs (ledenadministrateur), Julianastraat 16, 9411 PL Beilen, tel. 0593-523802.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap van de vereniging bedraagt € 16,50. Bankrekeningnummer: 3065.27.774 t.n.v. Hist. Ver. Gem. Beilen. Rekeningnummer Postbank: 3090700 t.n.v. Hist. Ver. Gem. Beilen.

Opgave lidmaatschap en ledenadministratie: J. Vrijs, Julianastraat 16, 9411 PL Beilen, tel. 0593-523802.

Het opzeggen van een lidmaatschap dient SCHRIFTELIJK of per email te geschieden bij J. Vrijs voor 1 november. Emailadres: Jakob@Vrijs.com

Redactie

Hoofd- en eindredacteur - ad interim:

drs. G.J. Dijkstra, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen, tel. 0593-541848, email: ds@csgbeilen.nl

Redactie-leden:

mw. R. Gerding, Lheebroek 29, 7991 PM Dwingeloo, tel. 0593-541844.

J. Hoogeveen-Zuidberg, Westeinde 23, 9415 PG Hijken, tel. 0593-524615.

B. Oosting, Klatering 36, 9411 XH Beilen, tel. 0593-525897.

A. Visscher-Ovinge, De Snikke 13, 9411 ET Beilen, tel. 0593-523098.

G. Wiggerink-Wolbers, Perkstraat 5, 9411 PK Beilen, tel. 0593-526889.

Auteurs

W. Brinkman, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen.

G.J. Dijkstra, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen.

G.H. Kamphuis, Esweg 60, 9411 AJ Beilen.

B. Plenter, A. van Ostadestraat 6, 7944 XW Meppel.

H.J. Vos, Oosteinde 12, 9415 PA Hijken.

Copyright

Het overnemen van foto's en/of artikelen of delen daarvan is slechts toegestaan na verkregen schriftelijke toestemming van de hoofdredacteur.

Productie: Uitgeverij Drenthe

ISSN-nummer: 1380-3301